

İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi
Journal of the Human and Social Science Researches
[2147-1185]

[itobiad], 2019, 8 (2): 793/817

**Richard Bach'ın "Martı" Adlı Öyküsü Aracılığıyla Öğretmen
Adaylarının Demokratik Birey Olma ve Öğretmenin Etik
Tutumlarına İlişkin Görüşleri¹**

Views of Prospective Teachers on Being a Democratic Individual and
Ethical Attitudes of a Teacher by Means of the Story by Richard Bach,
"Jonathan Livingston Seagull"

Pınar KIZILHAN

**Öğr. Gör. Dr. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Temel Eğitim
Bölümü Sınıf Eğitimi ABD**

**Lecturer, Ankara University Faculty of Education Sciences Department of
Elementary Education Division of Classroom Instruction Education**

p.leibniz.k@gmail.com

Orcid ID: 0000-0001-6803-018

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type : Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received : 20.01.2019
Kabul Tarihi / Accepted : 06.04.2019
Yayın Tarihi / Published : 08.06.2019
Yayın Sezonu : Nisan-Mayıs-Haziran
Pub Date Season : April-May-June

Atıf/Cite as: KIZILHAN, P. (2019). Richard Bach'ın "Martı" Adlı Öyküsü Aracılığıyla Öğretmen Adaylarının Demokratik Birey Olma ve Öğretmenin Etik Tutumlarına İlişkin Görüşleri. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 8 (2), 793-817. Retrieved from <http://www.itobiad.com/issue/44987/515279>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU- Karabük University, Faculty of Theology, Karabük, 78050 Turkey. All rights reserved.

¹ Bu makale, 11-13 Ekim 2018 tarihinde Kars Kafkas Üniversitesi'nde düzenlenen 6. Uluslararası Eğitim Programları ve Öğretim Kongresi'nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

Richard Bach'ın "Martı" Adlı Öyküsü Aracılığıyla Öğretmen Adaylarının Demokratik Birey Olma ve Öğretmenin Etik Tutumlarına İlişkin Görüşleri

Öz

Bu araştırmanın amacı, öğretmen adaylarının Richard Bach'ın "Martı" adlı öyküsünden yararlanarak, demokratik birey olma ve öğretmenin etik tutumlarına ilişkin görüşlerini belirlemektir. Araştırma, nitel araştırma desenlerinden "durum çalışması"dır. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi'nde 2017-2018 güz yarıyılında, "Eğitim, Kültür ve Demokrasi" adlı seçmeli dersi alan 24 öğrenci araştırmanın çalışma grubunu oluşturmuştur. Üç farklı lisans programına devam eden öğrencilerle 4'erli grup halinde "odak grup görüşmesi" yapılmıştır. Araştırmada, demokratik bireyin özelliğinin; "adalet ve hak anlayışı", "katılımcı olma" ve "eşitlik" olduğu tespit edilirken; öğretmenin etik tutumlarının, "liyakat", "adanimışlık" ve "özgünlük" olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: "Martı", Betimsel Analiz, İlişkisel Düşünme, Demokratik Birey Olma, Öğretmenin Etik Tutumu, Öğrenci Görüşleri.

Views of Prospective Teachers on Being a Democratic Individual and Ethical Attitudes of a Teacher by Means of the Story by Richard Bach, "Jonathan Livingston Seagull"

Abstract

The purpose of this study is to determine the views of prospective teachers on being a democratic individual and ethical attitudes of a teacher using the story by Richard Bach, "Jonathan Livingston Seagull". The study is a "case study", which is among qualitative research designs. The study group consisted of 24 students receiving the elective course of "Education, Culture and Democracy" and attending three different undergraduate programs at the Faculty of Educational Sciences in Ankara University in the fall term of the academic year of 2017-2018. "Focus group interviews" were implemented with the students attending three different undergraduate programs in groups of four. In the study, the distinctive features of a democratic individual were found to be "sense of justice and right", "being participative" and "equality", whereas ethical attitudes of a teacher were found to be "merit", "devotedness" and "authenticity."

Keywords: "Jonathan Livingston Seagull", Descriptive Analysis, Relational Thinking, Being a Democratic Individual, Ethical Attitude of a Teacher, Student Views.

Giriş

Schopenhauer (2017) "*Yaşam Bilgeliği Üzerine Aforizmalar*" adlı yapıtında tüm yaşamımız boyunca şimdiki zamanın farkında oluruz, asla daha fazlasının değil, demektir. Yazar, çocukluk gibi yaşamımızın gerisinde kalan mutluluklarımızı, yitip bir cennet gibi anımsamamız için her şeyin çocukluktaki gibi istekli ve heyecanlı öğrenilmesinin önemine dikkat çeker. Ahlaki ve entelektüel değerimiz, kendi özümüzün derinliklerinden kaynaklanır. Bu durumu benzer şekilde "her elmanın kurdu kendi içindedir" atasözü de açıklar. Yani, insan öğrendikçe kendini yeniler, özgüveni gelişir ve güçlenir. Öğrenme, sevgi ve özgürlük öğretisi üzerine Richard Bach'ın "Martı" adlı yapıtı da bu anlamda kendi yetkinliğine nasıl ulaşacağını öğrenmeye çalışan bir martının yaşamını konu alan kült bir eserdir. Öyküdeki Jonathan Livingston adlı Martı, yaşamda öğrenecek çok şeyin olduğuna duyduğu inançla, kendini paylaşımcı ve ilkeli bir yaşama adar.

Bu makalede, öğretmenin etik tutumu, demokratik birey olma, gibi konular öğretmen adaylarıyla öykü aracılığıyla tartışılarak ele alınmıştır. Ayrıca başarı ve öğrenme gibi eğitimsel kavramlar da öyküdeki durum analizlerine dayalı olarak tanımlanmıştır. Öykü yoluyla öğrenmenin, ilişkisel ya da bağlamsal düşünmeye yardımcı olan etkin öğrenme tekniklerinden biri olacağı düşünülmüştür. İlişkisel öğrenme, (contextual learning) öğrencilere önceden bildikleriyle, öğrenmeyi bekledikleri içerikle bağlantı kurabilmelerine, bilgilerini yapılandırılmalarına yardımcı olmak için tasarlanan etkin öğrenme teknikleri olarak tanımlanabilir (Hudson, Whisler, 2007). Bümen (2005) mantıksal düşünmenin özündeki kapasitelerden biri olan "bağlantı ve ilişkileri ayırt etme"nin önemine dikkat çekerek, bireyin bu kapasitesini kullanırken kendisi için anlamlı ve önemli şeyleri seçebileceğini diğerlerini ayırt edebileceğini belirtmektedir. Sebetçi ve Aksu da (2014) ilişkisel düşünmenin mantıksal düşünmenin bir parçası olduğunu ifade etmektedirler. Yazarlar, mantıksal düşünme yeteneğinin, başarı ve kalıcılığın en güçlü yordayıcılarından biri olduğunu (Tobin ve Capie, 1981, akt., Sebetçi ve Aksu, 2014) ayrıca özyeterlilik ve akademik başarı üzerinde de önemli etkiye sahip olduğunu belirtmektedirler (Lawson, Banks & Logvin, 2006, akt., Sebetçi ve Aksu, 2014).

Duman da (2015) öğrenmede bağlamın önemine dikkat çekmektedir. Yazar, bağlamı, öğrenmenin oluşum sürecindeki koşullar olarak tanımlar. Bağlam, öğrenmeyle doğrudan ilişkilidir. Öğrenmenin ve hatırlamanın başarısı bağlamla ilgilidir. Düşünme esnasında üretilen her bir soru, geliştirilen her bir düşünce sinaptik bağlantıları artırmaya devam eder. Bu nedenle soru varsa anlam ve anlama da vardır. Öğrenme öğretme sürecinde öğretmenin rolü, öğrencinin bilgiyi anlamlandırmasına, keşfetmesine ve onu özümsemesine yardımcı olmaktır. Charles Handy, öğrenmeyi insanın sorgulayıcı yönünü öne çıkaran bir anlayışla ele alarak tanımlamış ve kişinin

içindeki merak duygusu sayesinde, zihinde oluşan sorulara cevap ararken öğrendiğini vurgulamıştır (Duman, 2015, s. 24 - 47). Dolayısıyla, öykülerin ve öykü aracılığıyla düşünmenin ilişkisel ya da bağlamsal düşünmeye olumlu etkisinin olacağı ve bilginin kalıcı olmasını destekleyebileceği söylenebilir. Öğretmen adaylarının sanatsal içerikli bir yapıtın; öykü, roman, resim ve film vb. özgün yönünü söyleyip yazabilmeleri, yorum yapabilmeleri genel kültür yeterlikleri arasındadır. Örneğin okudukları eğitim içerikli bir öykü hakkında yazarın kaygısını ifade etmek, o yapıtın günümüz evrensel gerçekliği hakkında söylediklerini sınıf ortamında tartışmak, etik bağlamda neyi sorguladığını düşünmek gibi etkinlikler de ilişkisel düşünmeyi desteklemektedir.

Bu bölümde, kitabın özeti bazı alıntılarla birlikte sunulmuştur.

Martı

Richard Bach'ın "Martı" adlı yapıtı, dört bölümden oluşmaktadır: Birinci bölümde, Martı "Jonathan Livingston"un akrobatik uçmayı kendi kendine çok disiplinli çalışarak öğrenmesi ve bu nedenle onursuzlukla suçlanıp Martı toplumundan dışlanarak sarp kayalara sürgün edilmesi konu edilir. Martı "Jonathan Livingston" uçuş hakkında yeni şeyler öğrenmeye çabalar. Ancak martıların alçaktan uçmak için şahin gibi kısa kanatları veya uçuş haritaları yoktur. Kanatları kontrol etmek, kontrolü kaybetmeden kanatlarının açısını değiştirebilmek, sabit nokta fırlamaları yapmak, yavaş dönüş yapmak, tersine bükülmek, yeteneklerinin sınırlarını zorlayarak öğrenmede yeni aşamalar kaydetmek, daha yükseğe tırmanmak üzerine durmadan çalışır. İçinden bir ses, "yalnız baykuşlar gece görebilir" dese de karanlıkta da çalışır. Bir gece, yüz fit yukarıdayken kanatlarını gövdesine yapıştırıp kanat uçlarıyla uçuşu, öğreyle ilgili dönüm noktasını oluşturur. Yüksek hızda nasıl dönebileceğini, havada daireler çizmeyi, takla atmayı, yavaşça dönmeyi, tersine dönüşü öğrenir. Böylece öğrenmesi aşamalar kaydeder. Jonathan Livingston, gelecekte umutlanarak şunları ifade eder:

"Cehaletimizi kırabiliriz, becerilerimizi, yeteneklerimizi ve zekâmızı kullanarak kendimizi bulabilir, kendimiz olabiliriz. En önemlisi, özgür olabiliriz (Bach, 2017, s. 31). Arkadaşlarına, keşfini anlatmak ister. Hatta onların bunu duyduklarında sevinçlerinden nasıl çılgına döneceklerini düşleyip takla atarak karaya indiğinde, toplantı için kendisini bekleyen Martı Konseyi'yle karşılaşır. Utanmazlık, sorumsuzluk ve Martı ailesinin gelenek ve göreneklerini çiğnemekle, aykırı davranmakla suçlanır. Kendisine "utanç adına ortaya çık" denilir. Martı toplumundan dışlanarak Sarp Kayalıklar'da yalnız başına yaşamaya sürgün edilir. Öğrenmek, yeniliklere kucak açmak, özgür olmak istemesinin "sorumsuzluk" olarak değerlendirilmesine üzülür. Tüm bildiklerini paylaşmak istemesine rağmen martıların ondan ürkmesine de üzülmüştür.

Yeni bölgeler keşfeder. Gövdesini karadan gelen esintiye bırakarak, havada uyumayı öğrenir. Gökyüzünde yalnız süzülürken, kendisi gibi yetenekli iki martı kanatlarının yanına gelir. Jonathan, onlara hiçbir şey söylemeden, birkaç farklı akrobatik hareket yapar, diğer iki martı da aynısını yaparak ona katılırlar. Üç martı, uyumla kilitlenip Jonathan'ı daha yükseklerde uçmaya ikna ederler ve başka bir gezegene doğru ayrılırlar (Bach, 2003).

İkinci bölümde, Martı Jonathan, deneyimli öğretmen Chiang'la tanışır, ondan iyilik, mükemmellik ve sevgiyle ilgili çok şey öğrenir. "Evim" dediği ve kendisi gibi düşünen, dürüst martıların olduğu bu yeri ilk gördüğünde "burası cennet olmalı" diye düşünür. Buradaki kuşlar da çok sevdikleri uçuş konusunda kendini aşmak ve mükemmelle ulaşmak için çok çalışmaktadırlar. Yaşama amacının, dünyadaki diğer martılar gibi teknelerin arkasında ötüşüp bayat veya ıslak ekmele karın doyurmanın çok ötesinde olduğu düşünürler. Yaşamdaki amaçlarının, mükemmel bulup açığa çıkarmak olduğuna inanırlar. Martı Jonathan, deneyimli Martı Chiang'a ve buldukları yerin cennet olup olmadığını, buradan sonra nereye gideceklerini sorar:

"(...) Hayır, Jonathan, böyle bir yer yok. Cennet bir yer, bir mekân, bir zaman dilimi değildir. Cennet öğrenmektir, mükemmelliktir. Sen hızlı bir uçucusun, öyle değil mi? En iyi hıza ulaştığın an, cennete de ulaşmış olacaksın Jonathan. Ve bu saatte bin mil, bir milyon mil hızla ya da ışık hızıyla uçmak anlamına gelmiyor. Çünkü rakamlar sınırları belirler; iyinin, mükemmelin sınırları yoktur. Mükemmel hıza ulaşmak oğlum, orada olmak demektir" (Bach, 2017, s. 60).

Öğretmen Chiang'ın son sözleri, "Jonathan, sakın sevgiyi ihmal etme" olur (Bach, 2017, s. 72). Chiang, Jonathan'a, "mükemmel oldukça iyiliğin ve sevginin gerçek anlamını öğreneceğini" söyler. Chiang, başka bir yerde, başka martılara uçuşun inceliklerini öğretmek için oradan sukunetle ayrılır. Martı Jonathan'ın iyiliğin ve sevginin doğası hakkında öğrendikleri, geldiği yere geri dönme isteği uyandırır. Orada kendisine ihtiyacı olan martıları düşünmekten kendini alıkoyamaz. Öyküde şöyle bir ifade geçer:

"(...) Ve onun sevgisini gösterme yolu, yalnızca gerçekleri görmek için fırsat kollayan bir martıya doğruları öğretebilmektir" (Bach, 2017, s. 75).

Öğretmen Martı Sullivan, Jonathan'un bu fikrine karşı çıkar. Toplumdan dışlanmış bir martı olarak oraya tekrar gitmek yerine, burada kendisini anlayabilecek yeterlilikteki martılara uçmayı öğretmesini söyler. "Ordakiler kanat uçlarını bile göremezken, onlara cenneti nasıl göstereceğiz" der. Martı Jonathan sahilde kendisine ihtiyacı olan büyük bir martı sürüsü düşler. Gitmekte kararlıdır:

" (...) Yaşadıkları ona kusursuz bir uçuş ve özgürlük fikriyle donatılmış, hiçbir şeyle sınırlanmayacak bir martı olduğunu öğretmişti (Bach, 2017, s. 77).

Üçüncü bölümde, Martı Jonathan ile zeki ve hızlı öğrencisi Martı Fletcher'le arasındaki olaylar konu edilir. Jonathan, Fletcher'in mükemmelliyetçiliğini eşsiz bulur. Öğrencisi Martı Fletcher'in kendisine artık ihtiyacı kalmadığını, her geçen gün daha sınırsız uçtuğunu yalnız başına keşfetmesi için onu yalnız bırakır ve oradan ayrılır. Öğrencilerine kılavuzluk yapıp sonrasında mükemmel ulaşmaları için onları yalnız bırakmayı öğretmeni Chiang'tan öğrenmiştir. Martı Jonathan'ın zamanla, Fletcher gibi sürüsünden dışlanmış, uçmanın zevkine varmaya çalışan yeni ve ilginç fikirlere meraklı altı öğrencisi daha olur. Öğretmen Jonathan gece olunca kumsalda onlara şunları söyler:

" (...) Hepimizde gerçekte mükemmel martı olma düşüncesi, sınırsız bir özgürlük düşüncesi var, uçma konusundaki hassaslık, bizim gerçek doğamızın bir ifadesidir. Bizi sınırlayan herşeyi bir tarafa atmalıyız. Hız artırma çabaları, alçaktan uçuş, akrobatik hareketler, işte hepsinin nedeni..." (Bach, 2017, s. 90).

Martı Jonathan umutsuzluğa kapılan öğrencileriyle birlikte uçar. Birgün onlara sürüye tekrar katılma vaktinin geldiğini söyler. Sürüden dışlanmış martılar, "istenmediğimiz bir yere gitmek için neden kendimizi zorlayalım" diyerek bu fikre karşı çıkarlar. Zaten on bin yıldır çiğnenmemiş bir yasa da vardır ki sürü yasalarına göre sürüden dışlanmış martılar, tekrar geri dönemezler. Ancak martılar, öğretmenleri Jonathan'ın düşman sürüye yalnız dönmesine razı olmazlar. Dörderli dizilerek bir çift oluştururlar:

" (...) Grup Jonathan'ın liderliğinde, sağda telaşsızca uçan Fletcher, solda onlara uymak için çabalayan Calvin olmak üzere, saatte yüz otuz beş mil hızla, sürününün toplantı yaptığı kumsala geldi. Ardından çok sert rüzgâra rağmen tüm grup birer birer yavaşça sağa yattı... düzeldi...ters döndü...düzeldi. Sekiz bin martı gözlerini bile kırpmaksızın onları izliyordu. Sekizi birden teker teker, ölü gibi duran martıların etrafında taklalar atarak kumsala indi (Bach, 2017, s. 92-93).

Sürünün başkanı "onları kimse önemsemesin" diye emir verir. Sürüden dışlanmış martılarla konuşanlar da sürüden dışlanacaktır. Sürü onlara sırtını döner, onlarla hiç ilgilenmez. Jonathan, öğrencilerini kumsalda çalıştırır. Gece de öğrencileriyle rüzgâra karşı uçarlar. Onları, kimselere görünmek istemeyen, geceleri izleyen ancak uçma istekleri şafak sökmeden sona eren bir küme martı da vardır. Uçmayı nasıl öğrendiklerini sorduğu için yasağı çiğneyip mahkûm edilen bir martı, Jonathan'ın yeni öğrencisi olur. Ertesi gece, kanadını hareket ettiremediğini söyleyip Jonathan'ın ayaklarının dibine çöken Martı Kirk Maynard gelir. Jonathan ona Yüce Martı Yasası'ndan söz eder:

"(...) Martı Maynard burada ve şimdi, kendin olmakta, kendi kişiliğine sahip çıkmakta özgürsün ve hiçbir şey seni yolundan alıkoyamaz. Bu Yüce Martı Yasası'dır"

" (...) Sen, şimdi benim uçabileceğimi mi söylüyorsun?"

"(...) Ben senin özgür olduğunu söylüyorum" (Bach, 2017, s. 98).

Martı Maynard, gecenin karanlığında gökyüzüne yükselir. Beş yüz fit yukarıdan *"uçabiliyorum!"* diye bağırdığında şafakla beraber uyanan sürü, Jonathan'ı anlamaya başlar. Jonathan onlara uçmanın, bir martının en doğal hakkı olduğunu, bunu sınırlayan her türlü batıl inançtan ve sınırlamalardan kurtulmak ve bunları bir kenara bırakmak gerektiğini söyler:

" (...)Bu sürünün yasası bile olsa bir kenara bırakılmalı mı? diye bir ses yükseldi kalabalıktan"

" (...)En doğru yasa bizi özgürlüğe götürecektir, dedi Jonathan. Başka hiçbir şey değil" (Bach, 2017, s. 98-99).

Jonathan'a göre uçmak yalnızca yetenekli ve mükemmel olmaya bağlı değildir. Öğretmeni Chiang'ın *"gerçekten kim olduğumuzu anlamak ve bunu bilerek yaşamaya başlamak önemlidir"* sözünü öğrenme ilkesi kabul eder. Sürü, her geçen gün Jonathan ve öğrencilerini ya küçümseyen ya da yücelten söylentiler üretir. Bir gün Fletcher, öğretmeni Jonathan'a:

"(...) Sürüde, eğer Jonathan Yüce Martı'nın oğlu değilse, kesinlikle zamanının bin yıl ilerisinde olan bir martı, diye sözler dolaşıyor"

"Ya şeytan olmalısın, ya Tanrı diye düşünür... Sen ne düşünüyorsun Fletcher? Sence biz zamanımızın ilerisinde miyiz?"

"Böyle uçuşlar keşfetmek isteyen herhangi biri her zaman vardır. Zamanın ilerisinde olmakla bir ilgisi yok bunun. Belki biz alışılmışın ilerisindeyiz" (Bach, 2017, s. 98-99).

Bu olaydan kısa bir süre sonra Fletcher, yeni öğrencilerden oluşan bir gruba yüksek hız uçuşunun ilkelerini açıklarken bir kaza yaşanır. Yedi bin fit yükseklikten yaptığı dalışından çıkarken, ilk uçuşunu göstermek için annesine seslenen küçük bir yavru martıyla çarpışmamak için kayalıktaki sert taşlara saatte iki yüz mil hızla çarpınca büyük bir gerilim yaşar, etrafı kapkaranlık olur, o anda öğretmeni Jonathan'ın sözlerini hatırlar:

"Sınırlarımızı sırayla ve büyük bir sabırla aşmaya çalışmalıyız Fletcher. Biraz ilerleme kaydetmeden kayalıkların içinden uçamayız" (Bach, 2017, s. 102).

Felaket bekleyen sürüdeki yaşlı martılar, *"hani ölmüştü, yaşıyor"* diye şaşırırlar:

"(...) Yüce Martı'nın oğlu kanatlarıyla dokunup ona can verdi! Hayır! O, bunu inkâr ediyor! O, bir şeytan! Sürüyü birbirine düşürmek için gelen bir şeytan" (Bach, 2017, s. 106).

Onlardan ürken çıldırmış kalabalıktan oluşan yaklaşık dört bin martı onları yok etmek isterler. Fletcher ve Jonathan yarım mil öteye uçarlar. Jonathan süzülürken hayretle:

“ (...) Bir kuşu özgür olduğuna ikna edebilmek neden dünyanın en zor işi? Üstelik çok kısa süren bir çalışmayla bunu kendilerinin de anlaması bu kadar mümkünken. Bunca iş bunca güç olmak zorunda mı?” (Bach, 2017, s. 106).

Öğrencisi Fletcher, kendilerini öldürmeye çalışan bir kuş sürüsünü sevmenin, bu sürüye geri dönüp onlara yardım etmenin ne anlamı olduğunu sorgular. Jonathan, kin, nefret ve düşmanlık yerine, gerçek martıları görmeye çalışmalı ve onlara yol gösterilmelidir diye açıklar. Jonathan, kendi cennetini kuran Fletcher’in yanından ayrılmanın zamanın geldiğini düşünür:

“Senin kendini bulmaya, her geçen gün biraz daha gerçek, daha bir sınırsız olan Martı Fletcher’i bulmak için çalışmaya ihtiyacın var. Senin gerçek öğretmenin bu! Hakkımda söylentiler çıkarmalarına ya da beni Tanrılaştırmalarına izin verme olur mu, Fletch? Ben, sadece uçmayı çok seven bir martıyım.” (Bach, 2017, s. 108).

Öğretmen Fletcher, öğrenmeye hevesli yeni bir grubun karşısındadır:

“(...) Başlarken, bilmeniz gereken, bir martının sınırsız bir özgürlük düşüncesine ve Yüce Martı düşüne sahip olduğu, bir kanat ucunuzdan diğerine, tüm bedeninizin onun hakkında düşündüklerinizden başka bir şey olmadığıdır” (Bach, 2017, s. 109).

Kitabın dördüncü ve son bölümünde, martı Jonathan’a “kutsal bir kuş” olarak değer atfedilmesinden ve özgürlüğü öldüren ritüellerden söz edilmektedir. Bu bölümde ritüeller özgürlüğü öldürebilir mi? sorgulaması yapılır. Martılar, Fletcher’e “Martıların Fletcheri” ve “Muhteşem Jonathan” gibi ithamlarla seslenerek, sanki bir hayran klübünün üyeleriymiş gibi sorular sorarlar:

“(...) Martıların kutsal Jonathan’ı uçmak için yükseldiğinde, rüzgâra doğru bir adım mı ilerledi... yoksa iki mi? Aziz Jonathan’ın gözleri gri gözleri mi altın gözleri mi vardı?” (Bach, 2017, s. 118).

Fletcher ve Jonathan’ın öğrencileri bu problemle baş etmeye çalışmışlar ancak çaresiz kalmışlardır. Uçmak için hevesli kuşlar gittikçe azalmış, bunun yerine her şeyle bir olma sloganları gibi zorunlu ritüeller gelişmiştir. “Bir Olma Kayası” etrafında toplanılmaya başlanmış, bunun farklı yerlerde de kopyaları üretilmiştir. Burada anlatılanlar değişmez kaideler olarak kalıplaşmıştır. Sloganların, serice söylenmesi, mükemmellik göstergesi olarak benimsenmiştir. Düşünen ve dürüst bazı martılar, “Uçuş”, “Mezarlık”, “Yüce Martı”, “Jonathan” gibi çelişkili kelimelere zihinlerini kapatıp Jonathan’ın öğretisini uygulamaya başladılar:

“Bu uçmak değil, sadece doğru olanı bulmanın yolu.” (Bach, 2017, s. 126).

Martı Anthony adında ergen bir yavrukuş da gerçek yaşamla yüzleşmekten korkanların uydurduğu bu efsanelerden rahatsızdır. Körü körüne inanılan zorunlu ritüelleri düzenleyenlere karşı çıkar. Anlamsızlık onu kahreder.

Okyanusa doğru pike yapıp boğulmak isterken, pikesinin tam ortasında yanından bir martı geçer, kanatlarını pikesini durduracak şekilde eğer. Hayatında ilk kez kendini canlı ve uyanık hisseder. Bu martı sürüde hiç görmediği biridir:

"(...) Sadece eğlencesine uçuyordum. Pike ardından yükseliş ve tam bir daire çizecek şekilde yavaş bir takla. Gerçekten iyi yapmak istersen biraz çalışman gerekir. Bana John diyebilirsin" (Bach, 2017, s. 141).

Yöntem

Araştırmanın Amacı

Richard Bach'ın "Martı" adlı yapıtında geçen eğitbilimsel kavramların, öğretmen adaylarının öykü aracılığıyla tanımlamalarını, demokratik birey olma ve bir öğretmenin etik tutumlarının ne olması gerektiği konusunda görüşlerini analiz etmektir.

Araştırmanın Problemi

Bu amaç doğrultusunda araştırmanın problemi, öğretmen adaylarının demokratik birey olma ve bir öğretmenin etik tutumlarının ne olması gerektiği konusunda görüşleri nedir? olarak belirlenmiştir. Araştırmanın alt problemleri;

1. Öğrencilerin, "Martı" öyküsünden yararlanılarak "demokratik bireyin özellikleri" hakkındaki görüşleri nelerdir?"
2. Öğrencilerin, "Martı Jonathan'ın yaşamındaki temel kaygısına ilişkin görüşleri nelerdir?"
3. Öğrencilerin, öyküdeki "Martı Jonathan'ın ve diğer öğretmenlerin etik tutumlarına ilişkin görüşleri nedir?"
4. Öğrencilerin öyküden yola çıkarak "öğrenme" hakkındaki görüşleri nedir?"
5. Öğrencilerin "Richard Bach'ın "Martı" adlı öyküsüne göre başarıya ilişkin görüşleri nelerdir?"

Araştırmanın Deseni

Bu araştırma nitel araştırma desenlerinden "durum çalışması"na göre gerçekleştirilmiştir. Durum çalışması, "nasıl" ve "niçin" sorularını temel alan, araştırmacının kontrol edemediği bir olgu ya da olayı derinlemesine incelemesine olanak veren bir araştırma yöntemidir (Yıldırım ve Şimşek, 2016, s. 289). İlgili araştırma, Tür 1 olarak adlandırılan "bütüncül tek durum deseni"dir. Bütüncül tek durum deseni, bir birey, bir kurum, bir program gibi tek bir analiz biriminden oluşur (Yıldırım ve Şimşek, 2016, s. 300). Buradaki durum, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi kabul edilerek, Richard Bach'ın "Martı" adlı öyküsünün ve bu öykünün

öğrencilerdeki demokratik birey olma ve öğretmenin etik tutumuna yönelik görüşlerini nasıl etkilediğidir.

Öykü, dördüncü bölüm ilavesiyle genişletilmiş yeni baskıdır. 2017 yılı Epsilon yayınları tarafından basılan eser toplam 147 sayfadır.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, 2017-2108 eğitim öğretim güz yarıyılında Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi'nde üç farklı lisans programına devam etmekte olan 24 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırmaya katılan öğrencilerin cinsiyete göre dağılımı Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Öğrencilerin Cinsiyete Göre Dağılımı

Cinsiyet	F	%
Kadın	21	87,5
Erkek	3	12,5
TOPLAM	24	100.00

Tablo 1'de görüldüğü gibi, araştırmaya katılan öğrencilerin çoğunluğunu kadın öğrenciler oluşturmaktadır. Araştırmaya katılan öğrencilerin devam ettikleri programa göre dağılımı Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Öğrencilerin Devam Ettikleri Programa Göre Dağılımı

Devam Ettikleri Program	F	%
Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik	13	54,1
Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi	5	20,9
Sosyal Bilgiler Öğretmenliği	6	25
TOPLAM	24	100.00

Tablo 2'de görüldüğü gibi, araştırmaya katılan öğrencilerin çoğunluğu Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik programına devam etmektedir. Araştırmaya katılan öğrencilerin sınıf düzeylerine göre dağılımı Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. Öğrencilerin Sınıf Düzeylerine Göre Dağılımı

Sınıf Düzeyi	F	%
2.sınıf	6	25
3.sınıf	8	33
4. sınıf	10	41,6
TOPLAM	24	100.00

Tablo 3'te görüldüğü gibi araştırmaya katılan öğrenciler 4., 3. ve 2. sınıfa devam eden öğrencilerden oluşmaktadır.

Veri Toplama Aracı, Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırma verileri, 2017-2018 eğitim-öğretim yılı güz yarısında, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi'nde araştırmacı tarafından yürütülen "Eğitim, Kültür ve Demokrasi" (SEB 221) adlı seçmeli ders kapsamında gerçekleştirilen etkinliklerin dokuzuncu haftasında 24 öğrenci ile elde edilmiştir. 6'şar öğrenciden oluşan 4'erli grup halinde toplam 24 öğrenciyle Richard Bach'ın Martı adlı öyküsüne dayalı olarak demokratik birey olma özellikleri ve öğretmenin etik tutumuyla ilgili "Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu" aracılığıyla odak grup görüşmesi yapılmıştır. Her bir görüşme bir saat sürmüştür. Görüşmeler katılımcıların kendilerini rahat hissedebileceği, görüşlerini dile getireceği derslikte yapılmıştır. Öğrencilerin görüşleri araştırmacı tarafından not alınarak kayıt tutulmuştur.

Öğrenciler, dönem başında kendilerine sunulan ders yönergesiyle, on dört haftalık akademik takvim zarfında, ilgili konular hakkında bilgilendirilmiştir. Ders, ara sınav haftasına kadar kuramsal, dokuzuncu haftadan itibaren uygulamalı olarak yürütülmektedir. Dersin uygulama bölümünde, öğrencilerin dönem boyunca eğitim ve öğretimle ilişkili farklı kült yapıtlar ve filmler aracılığıyla eğitim, kültür ve demokrasi kavramlarını ilişkisel (bağlamsal) düşünceleri amaçlanmaktadır. Ara sınavdan sonra yapılan bireysel sunumlarla, dersin özel hedeflerine dayalı olarak grupça "güdümlü tartışma yöntemi" yürütülmektedir. Sönmez (2015) güdümlü tartışma yönteminin, belirlenen hedeflere dayalı olarak yürütüldüğünde öğrencilere yararlı olduğunu ifade etmektedir. Güdümlü tartışma yöntemi, bilişsel alanın kavrama, analiz ve değerlendirme duyuşsal alanın tepkide bulunma ve değer verme basamaklarındaki hedef davranışların kazandırılmasında kullanılabilir. Bu amaçla, Richard Bach'ın "Martı" adlı öyküsü, "demokratik bireyin özellikleri ve öğretmenin etik tutumları"yla ilgili olduğundan alternatif bir öğretim yöntemi olarak seçilmiştir.

Araştırmanın uygulama aşamasında, dönemin dokuzuncu haftasına denk gelen bu öykünün, önceden öğretmen adaylarına okunması söylenmiş, ardından öykünün konusu, özgünlüğü, evrensel yönleri ve etik bağlamdaki unsurları, eğitimsel alanyazına bağlı olarak tartışıldıktan sonra öğretmen adaylarıyla odak grup görüşmesi yapılmıştır.

Araştırmada veri toplama aracı olarak, araştırmacı tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Demokratik bireyin özellikleri ve öğretmenin etik tutumlarına yönelik öğrencilerin görüşlerini belirlemek amacıyla hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme soruları uzman² görüşüne sunulmuş ve gerekli düzeltmeler yapılmıştır. Nitel araştırmalarda, içerik analizinde temelde yapılan işlem, birbirine benzeyen verileri belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirmek ve bunları okuyucunun anlayabileceği bir biçimde organize edip düzenleyerek

² Nitel Araştırma alanı uzmanı

yorumlamaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2016, s.242). Bu amaçla, çalışmada analiz yapılırken öğrenci görüşlerinden yola çıkılarak kodlar ve temalar belirlenmiştir. Kod ve temalar organize edilerek elde edilen bulgular frekans değeriyle tablolar halinde sunulmuştur. Ayrıca çalışmadaki kodlar ve temaların daha iyi anlaşılabilmesi için, ilgili öğrencilerin görüşlerinden örnek ifadeler sunulmuştur. Araştırmanın güvenilirliği için, öğrenci görüşlerinden araştırmacı tarafından not alınarak kaydedilen verilerin yazıya dökülmesinin ardından, farklı bir araştırmacı tarafından bağımsız şekilde kodlanarak sonuçlar karşılaştırılmış, birbiri ile uyumlu kodlamaların yapıldığı görülmüştür.

Bulgular

Alt problem 1. Martı adlı öyküden yola çıkarak öğrenciler demokratik bireyin özelliklerine ilişkin ne düşünmektedirler? Araştırma kapsamında çalışma grubundaki öğrencilerle gerçekleştirilen görüşmelerin sonunda elde edilen veriler tablolar halinde sunulmuştur.

Tablo 4. Öğrencilerin “Richard Bach’ın “Martı” öyküsünden yararlanılarak “demokratik bireyin özellikleri” nelerdir?” Sorusuna Verdikleri Cevapların Analizi

Temalar	Kodlar	F	Örnek İfadeler
Adalet ve hak anlayışı	Demokratik birey demokratik davranış biçimini benimser.	22	“Sevgi, saygı, paylaşım gibi demokratik davranış biçimlerini içselleştirmiş olması gerekir. Mükemmel bir uçuşu herkes öğrenebilmeliydi” (Ö18)
	İnsan haklarına, farklılıklara saygılıdır.	20	“Martı Jonathan, öğrencilerinin bireysel farklılıklarını önemsiyordu.” (Ö11)
	Çevresindeki olaylara duyarlıdır.	20	“Sahillerde sürü bölgelerini gezer, orada uçmayı öğrenmek isteyen başka martıları arar (Ö5).”
	Hak ihlallerine duyarlıdır.	18	“Martı Jonathan, sürü yasasına karşı Yüce Martı Yasası’nu uygulamıştır.” (Ö15)

Katılımcı	Demokratik birey 21	21	"İnsanı ilgilendiren her alandaki etkin ve sorumludur. Jonathan, sıradan bir martı olmamak için daima kendini ve başkalarını geliştirmekten sorumlu olduğunu düşünmüştür." (Ö3)
	Toplumsal birlikteliğe inanır.	20	"Martı Jonathan, martı toplumundan dışlanmalarına karşın tekrar onları eğitmek, bildiklerini aktarmak üzere oraya dönmüştür." (Ö12)
	Öz farkındalığı ve özkontrolü yüksektir.	19	"Jonathan, kanatlarındaki tek bir tüyün bile alçak uçuş için ne kadar etkili olduğunu farkındaydı." (Ö7)
Eşitlik	Demokratik birey her türlü ayrımcılığa karşıdır.	22	"Martı Jonathan'ın, amacı önder olmak değildi, tek amacı bildiklerini dostlarıyla paylaşmaktı." (Ö17)
	Öğretmen tüm öğrencilerine eşit olmalıdır.	21	"Martı Jonathan, her öğrencisine yol göstererek, yönelterek, zorlayarak öğretir." (Ö16)

Tablo 4'te görüldüğü gibi, öğrencilerin verdikleri cevaplar; adalet ve hak anlayışı, katılımcı olma, eşitlik temaları altında toplanmıştır. Öğrencilerin, "adalet ve hak anlayışı" temasında en çok; demokratik bireyin, demokratik tutum ve davranış biçimini benimsemesi gerektiğini, insan haklarına saygılı olmasını ve çevresine duyarlı olması gerektiğini ifade ettikleri tespit edilmiştir. Öğrencilerin "katılımcı olma" temasında en çok; demokratik bireyin etkin ve sorumlu, hak ihlallerine duyarlı olması gerektiği, toplumsal birlikteliğe inanmaları ve öz farkındalığının yüksek olması gerektiği

belirlenmiştir. Öğrencilerin, “eşitlik” temasında en çok; demokratik bireyin her türlü ayrımcılığa karşı olması ve eğitimde öğrencilere eşit davranılması gerektiğini ifade ettikleri belirlenmiştir.

Alt Problem 2. “Martı” adlı öyküden yola çıkarak öğrenciler, “yaşamdaki en temel kaygı ve yaşamın amacı nedir” konusunda ne düşünmektedirler?

Tablo 5. Öğrencilerin “Martı Jonathan’ın yaşamdaki en temel kaygısı ya da amacı nedir?” Sorusuna Verdikleri Cevapların Analizi

Temalar	Kodlar	F	Örnek İfadeler
Kendini tanıma	Bir kanat ucundan bir kanat ucuna tüm beden düşüncelerin sınırlandığı şey değil.	24	“İyi uçmak için bedenini iyi tanıması gerekiyor, bedenini iyi tanıdıktan sonra daha iyi uçuyor.” (Ö13)
	İçindeki gerçek ve sınırsız Martıyı tanımalısın.	19	“Vücudundaki tüylerdeki bir cm’lik detayın uçması için çok önemli olduğunu biliyor. Alçaktan süzülüp için değişik kavisler oluşturmaya çalışıyor.” (Ö4)
Özgürlük	Sen, sen olma özgürlüğüne sahipsin.	22	“Özgürlüklerini kısıtlayan her şey yok edilmelidir. Sınırlılıkları aşarak özgürlüğe ulaşılabilir.” (Ö12)
	Özgürlük, varoluşun bir parçasıdır.	21	“Jonathan’a göre özgürlük, sevinç ve güzelliği. Başarı özgüven getirecek bu da daha özgür olmaya yol açacaktır.” (Ö10)
	Özgürlük, çalışmayla elde edilir.	20	“Jonathan, en çok inandığı şey olan özgürlüğe kuşları inandırmanın zor olduğunu kabul eder.” (Ö2)

Richard Bach'ın "Martı" Adlı Öyküsü Aracılığıyla Öğretmen Adaylarının Demokratik Birey Olma ve Öğretmenin Etik Tutumlarına İlişkin Görüşleri

Yetkinliğe ulaşma/Mükemmellik	Cennet, yetkinliktir.	21	"İç sesine ve çevresine rağmen hayallerini gerçekleştirmeye çalışır. Etrafındaki yapamazsın seslerini susturmak için daha çok çalışır." (Ö10) "Bir martı olarak neler yapıp neler yapamayacağını öğrenmek" (Ö9)
	Cennette hiçbir sınır olmamalıdır.	21	"Çok merak ediyorum, iki yüz fit yerine beş yüz fitten dalsam hızım ne olur? Ben sınırlandırılmamış yetkin martıyım. Mevcut potansiyelini tüm gücüyle aşmaya çalışıyor. Daha hızlı nasıl uçabilirim diye durmadan çalışıyor." (Ö22)
	Yetkinlik düşünsel bir çabadır	20	"Jonathan'ın öğrenmeyle ilgili tüm çabası düşünmeyle olmuştur. Buluş yapması da havada neler yapıp yapamayacağını düşünmesiyle ve denemesiyle olmuştur." (Ö14)
Sevgi	Sevgi ve iyilik en güçlü ve en güzel olanıdır.	21	"Jonathan, sürüde kendisine ihtiyacı olan martıları düşünür." (Ö19) "Jonathan'a göre öğrencileri olduğu gibi görmek, onlara sevgiyle bakmak anlamına gelir." (Ö24)
	Yaşam, sevgi üzerinde çalışmaktır.	21	"Sürüye dönme fikri Fletcher'e ve diğerlerine göre doğru olmasa da Jonathan bunun sevgiye giden yol olduğunu biliyordu." (Ö16)

Tablo 5'e göre, öğrencilerin verdikleri cevaplar; kendini tanıma, özgürlük, yetkinliğe ulaşma/mükemmellik, sevgi temaları altında toplanmıştır. Öğrenciler, "kendini tanıma" temasında, Martı Jonathan'ın ünlü sözü olan, "bir kanat ucundan bir kanat ucuna tüm beden düşüncelerin sınırlandırdığı şey olamaz", deyişine vurgu yapmışlardır. Uçmak için bedeni tanımak gerekmekte, bedene hâkim olabildikçe mükemmel uçuş eylemi

gerçekleşebilmektedir. Öğrenciler, “yetkinliğe ulaşma/mükemmellik” temasında, cennetin yetkinlik olduğunu, cennette hiçbir sınır olmadığını, yetkinliğin düşünsel bir çaba olduğunu ifade ettikleri tespit edilmiştir. Öğrenciler, “sevgi” temasında, öyküde yaşamın amacının, sevgi ve iyilik olduğunu ve yaşamda, sevgiyle çalışmanın temel olduğu görüşlerini belirtmektedirler.

Alt problem 3. “Martı” adlı öyküden hareketle öğrenciler “bir öğretmenin etik tutumuna” ilişkin olarak ne düşünmektedirler?

Tablo 6. Öğrencilerin öyküdeki “Martı Jonathan’ın ve diğer öğretmenlerin etik tutumları nedir?” Sorusuna Verdikleri Cevapların Analizi

Temalar	Kodlar	f	Örnek İfadeler
Liyakat	Liyakatın oluşabilmesi için yeni atılımlar yapmak gerekir.	23	“Jonathan’ın her yeni deneyimi, bir başka yeni öğrenmeyi tetikliyor. Martıların neden dalgalara dik pike yapamadıklarını anlamaya çalışıyor.” (Ö12)
	Martılar, mükemmel ve özgür olmalıdır.	22	“Yaşamı boyunca bir martıyı özgür olduğuna inandırmaya çalışıyor.” (Ö15)
Adanmışlık	Keşfetmek, öğrenmek, yetkinlik için yaşamak, adanmaktır.	22	“Martı olarak daha ne kadar güzel uçarım, diğer martılara bunu nasıl öğretebilirim?” (Ö8)
	Özenli, sabırlı ve çok çalışmak gerekmektedir.	19	“Jonathan, bildiklerini diğerlerine aktarma onlarda bilinç farkındalık oluşturmaya çalışmaktadır. Çevresine faydalı olmayı ister.” (Ö13)
	Özgeci davranış.	11	“Başka sahillerde, başka yerlerde başka martılara öğretmek için birçok sürü geziyor.” (Ö11)
Özgünlük	Her martının özgün yönünü bulmasına destek olma.	21	“Öğrencilerinin yapabileceklerinin en iyisini yapmalarını sağlama.” (Ö9)

Richard Bach'ın "Martı" Adlı Öyküsü Aracılığıyla Öğretmen Adaylarının Demokratik Birey Olma ve Öğretmenin Etik Tutumlarına İlişkin Görüşleri

Kim olduğunu anlamaya çalışma.	20	"Jonathan'a göre ne olduğumuzun bilincinde olup bunu yaşamaya çalışmalı. Öğrencilerine yaptıklarını ve yapacaklarını anlatarak onları cesaretlendirir."(Ö3)
--------------------------------	----	---

Tablo 6'ya göre, öğrencilerin verdikleri cevaplar; liyakat, adanmışlık, özgünlük temaları altında toplanmıştır. Öğrenciler, "liyakat" temasında, liyakatın oluşabilmesi için yeni atılımların yapılması, mükemmel ve özgür martıların liyakat sahibi olacağı yönünde görüş bildirmişlerdir. Öğrenciler, "adanmışlık" temasında, keşfetmenin, öğrenmenin, yetkinlik için yaşamının, ayrıca özenli ve sabırlı olmanın öğretmen adanmışlığı için gerekli olduğunu ifade etmişlerdir. Öğrenciler, "özgünlük" temasında, öğretmenin öğrencinin özgün yönünün keşfedilmesinde ve öğrencinin kim olduğunu anlamaya çalışmasına yardımcı olması gerektiği yönünde görüş bildirmişlerdir.

Alt Problem 4. "Martı" adlı öyküden yola çıkarak öğrenciler öğrenmenin ne olduğu" konusunda ne düşünmektedirler?

Tablo 7. Öğrencilerin "Martı Jonathan'a göre "öğrenme" nedir?" Sorusuna Verdikleri Cevapların Analizi

Temalar	Kodlar	f	Örnek İfadeler
Risk alma	Öğrenmek için risk gerekir.	22	"Kendini güçsüz hissetse de, kontrolünü kaybetse de suya çakılsa da çarpışıp apansız ölse de mükemmel pikeler yapmaya çalıştı." (Ö1)
	Öğrenme, okumadır.	meydan 16	"Rüzgâra karşı, güç isteyen uçuşlar yapma. Yaralandığı halde mücadeleden vazgeçmedi. Düşmeyi göze alarak uçmayı denedi."(Ö13)
	Sınır tanımamaktır.	15	"Yapamazsın diyen iç sese ve yapamazsın diyenlere meydan okumadır. Yılmamaktır." (Ö23)
	Basınç ve sığağa rağmen daha yükseğe uçmadaki kararlılık.	15	"Öğrenme sınırların ötesine geçmek, bilinmeyen yaşamak, görmek demektir." (Ö24)
Deneyim	Öğrenmek için deneyim gereklidir.	yeni 20	"Kendini zorlayan güce karşı koymak öğrenmedir. Jonathan, gece gündüz profesyonel bir şekilde uçmak için farklı sıcaklık ve basınçlı yerlerde çalışıyordu." (Ö10)

İlerleme	Öğrenme, yeteneğin 23	“Jonathan, uçuş konusunda gösterdiği kararlılık sonucunda büyük bir gelişme yaşıyor.” (Ö1)
	İlerlemek için kararlı ve 22	“Martı Jonathan, kararlı olmanın başarıda etkili olduğunu savunuyor.” (Ö22)

Tablo 7'ye göre, öğrencilerin verdikleri cevaplar; risk alma, deneyim, ilerleme temaları altında toplanmıştır. Öğrenciler, “risk alma” temasında öğrenmek için riskin gerekli olduğu, öğrenmenin bir meydan okuma ve sınır tanımamak olduğu yönünde görüş bildirmişlerdir. Öğrenciler, “deneyim” temasında, öğrenmenin yeni deneyimlere bağlı geliştiğini ifade etmişlerdir. Öğrenciler, “ilerleme” temasında, öğrenmenin, yeteneğin zirvesine varmak ve ilerlemenin sabır ve kararlılık gerektirdiğini ifade ettikleri tespit edilmiştir.

Alt Problem 5. “Martı” adlı öyküden yola çıkarak öğrenciler “başarıyı” nasıl tanımlamaktadırlar?

Tablo 8. Öğrencilerin “Richard Bach’ın “Martı” adlı öyküsüne göre başarı nasıl tanımlanabilir?” Sorusuna Verdikleri Cevapların Dağılımı

Temalar	Kodlar	f	Örnek İfadeler
En iyiye ulaşma	Hedef belirlemektir.	20	Belli kalıpların içinde sıkışmak değil, her zaman daha iyi olmaktır (Ö21).
	Amaç için istekli olmaktır.	19	Çabalanan şeyi hakkıyla yerine getirmektir (Ö11).
	Kararlı olmaktır.	19	Her zaman her koşulda sınırların ötesine geçmektir (Ö9).
	Kendi potansiyelini aşmaktır.	17	Kendini tanımak ve yapabileceklerinin farkına varmaktır (Ö3).
İnanç	Pes etmemektir.	23	Nihai amaç için yılmamaktır (Ö1).
	Zor dememektir.	22	Karanlıkta bile uçabilmektir (Ö15).
Kendi yetkinliğini yaratma	Kendini bilmektir.	23	Aşamalarla birlikte gelişen, özverili bir şekilde sürdürülmesi gereken bir süreçtir (Ö6).
		23	İlgi ve yeteneklerini keşfetmek, geliştirmektir (Ö8).

Richard Bach'ın "Martı" Adlı Öyküsü Aracılığıyla Öğretmen Adaylarının Demokratik Birey Olma ve Öğretmenin Etik Tutumlarına İlişkin Görüşleri

Paylaşmaktır.	23	<i>Bildiklerini müzakere etmek, öğretmek, yenilenmektir (Ö17).</i>
Yeniliktir.	22	<i>Yeni uçuş tekniklerini bulmak için yeni sentez yapmaktır.</i>

Tablo 8'e göre, öğrencilerin başarının tanımına ilişkin verdikleri cevaplar; en iyiye ulaşma, inanç ve kendi yetkinliğini yaratma temaları altında toplanmıştır. Öğrencilerin, başarıyı, en iyiye ulaşma şeklinde ifade ettikleri tespit edilmiştir. Hedefe ulaşabilmek için kişinin potansiyeline güvenerek kararlı ve istekli olmasının önemine değinmişlerdir. İkinci olarak, öğrencilerin, başarıyı tanımlarken inanca vurgu yaptıkları görülmektedir. İnançın gereğinin ise hedef için zor demeden ve pes etmeden çalışmayı gerektirdiği belirttikleri saptanmıştır. Son olarak, başarının kendi yetkinliğini yaratmak olduğu yönünde görüş birliğinin olduğu görülmektedir. Yetkinliğin ise önce kendi tanımayı gerektirdiği, sonrasında paylaşımı ve daima yeniliğe açık bir sentezi içerdiğini düşündükleri belirlenmiştir.

Sonuç ve Tartışma

Bu çalışmada, öğretmen adaylarının, Richard Bach'ın "Martı" adlı öyküsü aracılığıyla eğitbilimsel kavramlardan öğrenme ve başarıyı tanımlamaları, "demokratik birey olma" ve "öğretmenin etik tutumları"nın ne olması gerektiğine yönelik görüşlerini belirlemek amaçlanmıştır.

Öğrenci görüşlerine göre "demokratik birey olma"yla ilgili, "adalet ve hak anlayışı", "katılımcı olma" ve "eşitlik" olmak üzere üç tema belirlenmiştir. Yaşamın amacıyla ilgili "kendini tanıma," "özgürlük," "yetkinliğe ulaşma/mükemmellik" ve "sevgi" adı altında dört tema saptanmıştır. Öğretmenin etik tutumlarına ilişkin temalar; "liyakat," "adanmışlık" ve "özgünlük" olarak belirlenmiştir. Öğrenme kavramına ilişkin "risk alma," "deneyim" ve "ilerleme" temaları tespit edilmiştir. Son olarak, öğrenciler öyküye dayalı olarak, başarıyı; "kendini tanıma," "iyiye ve mükemmele ulaşma" olarak betimlemişlerdir.

Bulgulardan birinci alt problem, demokratik birey olma niteliğine ilişkin elde edilen sonuçlar, alanyazınla da tutarlılık göstermektedir. Timuçin'e (2004) göre demokrasi, çıkarları az ya da çok çelişenlerin, bu çıkarları dengelemek adına yan yana gelebilmenin bir düzeni olarak tanımlanmaktadır. Yazar, kölelik düzeninden, serflik düzenine, serflik düzeninden sermayeci düzene geçişin, demokrasi aracılığıyla değil, toplumun değişik kesimlerinin, iktisadi yaşamdaki ağırlıkları ve yetkinlikleri ölçüsünde siyasal yaşamda söz sahibi olabileceğini ifade

etmektedir. Ancak gerçek demokrasilerin gelecekteki varlığı ve sürekliliği insanların yetkin bir demokrasi bilincine ulaşmasına bağlı olacaktır. Yaşam koşulları, eşitlikçi bir duyarlılığın izlerini taşıdıkça, demokrasinin de yerleşik bir düzen olabileceği öngörülebilir (Timuçin, 2004). Demokrasi, donmuş kalmış bir yasanın güdümünde değildir. Demokrasinin gerçeği olgular düzenidir, sonuçları ortaya çıktıkça gelişir ve kendisini yeniden tanımlar. Demokratik rejimde hiçbir model gerçeğin üstüne çıkamaz, değişmez yasalar ve kurallar dikte edilemez. Demokrasi her zaman oluşmakta olan, “in the making”dir; bu yapı etkileşim, dönüşüm ve kanıtlamalardan oluşur (Droit, 2013, s. 38). Sokrates de Atina’da Sofistik dönemin dışsal yasaya itaat etmekten oluşan adalet fikrinin yerine, insanın hak ve adalet anlayışının, kendi içsel yasasından kaynaklanması gerektiğini savunmuştur (Versenyi, 1995). Bu durum Jonathan’ın “Martı Yasası’nda” da görülmektedir. Martılar kendi özgürlük yasalarını çıkararak dışlandıkları sahile geri dönmüşler, orada kendilerine ihtiyaç duydukları herkese bildiklerini öğretmeye çalışmışlardır.

Erkızan (2013) “Aristoteles Yazıları: Varlık, Bilgi ve Yaşam Üzerine” başlıklı yapıtında, bilimin, kendi otonom varlık alanına kavuşmasının, her türlü politik ve pratik yararı dışarıda bırakan “bilme istemi” ve “eleştirel yaklaşım”la mümkün olabileceğini ifade etmektedir. Yazar bu yaklaşımlara örnek olarak Yakın Doğu Uygarlıklarından Mısır ve Mezopotamya’yla Batı Uygarlığı Yunan’ı karşılaştırır. Matematik, astronomi ve tıp alanında önemli ilerlemeler kaydeden Mısır ve Mezopotamya’da bilgidan bilime geçilememiştir. Çünkü Mısır ve Mezopotamya uygarlıkları bilgiyi pratik yarar amacıyla kullanmışlardır. Oysa Antik Yunan’da bilgidan bilime, mitolojiden akılcı düşünceye başarıyla geçilebilmiştir. Çünkü Antik Yunan’da bilim, “bilmek için bilmek” arzusuyla ortaya çıkan *philosophia* söylemiyle ilerleme kaydetmiştir. Ayrıca politik alanda da demokratik bir yapı ve yönetim sağlamamıştır. Çünkü Mısır ve Mezopotamya’da var olan politik sistem yöneticilere devasa güç veriyordu. Buna karşın Antik Yunan şehirlerinde, merkezi bir yönetim bulunmuyordu (Erkızan, 2013). Atina’da demokrasi, Peistratos, Kleistenes, Perikles ve tiran olan Solon gibi liderlerle başarılı olmuştur (Timuçin, 2004). M.Ö. 5. yy’da Perikles Çağı olarak adlandırılan, Yunan Kentleri ve özellikle Atina insanlık tarihinin en yüksek zirvesine çıkmışlardır (Rodgers, 2015). Sanat, şiir, tarih, felsefe ve siyasette kültürel mükemmellik yaşanmıştır (Arnhart, 2013). Abraham Lincoln da Gettysburg konuşması için Perikles’in cenaze nutkunu örnek almıştır. Craig’e göre (2019) demokrasi, büyük ölçüde bir özgürlük projesidir. Yazar, demokrasinin, kültürel mirasların, yaşam biçimiyle ilgili özgürleştirici öğeler içerdiği sürece insanların beklenti ufku olmaya devam edeceğini söyler. Demokratik birey olma literatürde de görüldüğü gibi eşitlik, katılım, hak ve adalet anlayışına dayalı yaşantılara bağlı olarak gelişebilmektedir.

İkinci alt problem, yaşamın amacına ilişkin öğrenci görüşlerinden elde edilen bulgular, “kendini tanıma,” “özgürlük,” “yetkinliğe ulaşma/mükemmellik” ve “sevgi” temaları adlı altında belirlenmiştir.

Öğrencilerin, öyküdeki, yaşamın amacına ilişkin "kendini tanıma" ve "yetkinliğe ulaşmak" görüşlerinin alanyazınla da uyduğu görülmektedir. Kendini tanıma, bilgeliğe dayanmaktadır. Bütün öğrencilerde bu yatkınlık vardır, önemli olan bu yatkınlığın iyi bir öğrenimle ve eğitimle geliştirilmesidir. Kendini bilgili sanmak kuruntusundan başka hiç bir şey gerçek bilgiye daha büyük bir engel olamaz (Akarsu, 1965). Dolayısıyla kendini tanımanın yolu da eleştirel bilinç yoluyla özgür olmaktır. Freire de ezilenlerin pedagojisi adlı eserinde, eleştirel bilincin, (conscientizaçao) sosyal hoşnutsuzlukların ifade edilmesinin yolunu açtığını belirtmektedir. Bu bilinç, özgürleşme praksisinde -söz ve eylem bütünlüğü- önemlidir. Siyasi düşünce kanonunda, Abramson (2012) buna benzer bir örneği Platon'un eleştirel kopuşuna örnek gösterir. Platon, Sokrates'in idamından sonra olayların dışında durmak ve bu olayları iktidarın buyruklarını aşan bir adalet idealine göre değerlendirmek üzere zamanın politikasından uzak durmuştur. Martı Jonathan da öyküde hatırlanacağı gibi bir kuşu özgür olduğuna inandırmanın zor olduğunu görmüştür. Freire de benzer şekilde, ezilenlerin özgürlüğe kavuşmaktan ezenlerin ise özgürlüğünü kaybetmekten korktuklarını savunmaktadır.

Akarsu 18. yy aydınlanmasının, Hıristiyanlık ve Müslümanlığın da (öteki dünya mutluluğu) insan eylemlerinin nihai amacının mutluluk (eudaimonism) olduğunu belirtmektedir. Bir başka deyişle yaşamın anlamı en yüksek iyi'ye ulaşmaktır. Mutluluk kavramı, hayatın amaç ve değerinin insan yetkinliğinde bulunduğunu dile getiren bir kavramdır (Akarsu, 1965). Bu anlayış erekbilimsel bir karakterdir. Öyküdeki martıların da uçma konusunda yetkinliğe ulaşmak için çabalarının, ereksel mutluluk (en iyi'ye ulaşma) olduğu söylenebilir. Tanilli de (2018) emeğin, insanın kendisinin bilincine varmasında zorunlu bir an olduğunu belirtmektedir. İnsanlık çalıştığı andan başlayarak kendi mutluluğunu yaratır.

Yusu Has Hacib'in Kutadgu Bilig (Mutluluk Veren Bilgi) adlı eserinde de öngörülen devlet, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devletidir (Doğan, 2002). Hangi tür bilgi insanları mutlu kılar? İyilik ve fayda akıldan nasıl beslenmelidir? Kalıcı mutluluğun bilgisi nerededir? gibi soruların yanıtlarının bulunacağı bu eserde, her iki dünyada insanların mutluluğa nasıl ulaşacağı, ideal devletin nasıl olması gerektiği ele alınır. Alanyazınla tutarlı olarak öğrenciler de yetkinliğe/mükemmelliğe ulaşmanın düşünsel bir çaba içerdiğini belirtmişlerdir.

Yaşamın amacına ilişkin belirlenen bir diğer tema olan özgürlüğün, alanyazınla desteklenildiği görülmektedir. Akarsu (1965) "mutluluk ahlakı" adlı yapıtında özgürlüğün, etik davranmada bir gereklilik olduğunu belirtmektedir. Yani, insanın yapıp ettiklerinin hesabını verebilmesi, bir eyleminden sorumlu tutulabilmesi için o insanın özgür olması gerektiğini ifade etmektedir. Bu çaba, Martı Jonathan'ın ve öğretmen Chiang'ın öğrencilerine kendilerini daima özgür olmalarına inanmaları için yaşamları

boyunca uğraşmalarında görülmektedir. Abramson (2012) "Minerva'nın Baykuşu" adlı eserinde Rousseau'nun bakış açısıyla özgürlüğün, serbest irademize ya da seçme kapasitemize ilişkin bir farkındalık olduğunu belirtmektedir.

Yaşamın amacına ilişkin belirlenen bir diğer tema sevginin, alanyazınla desteklenildiği görülmektedir. Fromm (1995) sevgiyi, sevilen şeyin yaşaması, gelişmesi için duyulan "etkin ilgi" olarak tanımlamaktadır. Bu etkin ilginin bulunmadığı yerde sevgi olamaz. Sorumluluk ise sevginin bir başka yönüdür. Gerçek anlamıyla sorumluluk, bütünüyle gönülden bir davranıştır, başka birisinin gereksinimlerine verilen yanıttır. Martı Jonathan öğretmeni Chiang'dan yaşamı boyunca asla sevgi'yi ihmal etmemesi gerektiğini öğrenmiştir. Martı Jonathan'ın dostlarına ve öğrencilerine duyduğu sevgi onun öğretme yetkinliğine ulaştırmış, buna inanan tüm martılar kendi cennetlerini yaratmışlardır.

Üçüncü alt problem öğretmenin etik tutumuna yönelik olarak öğrenci görüşlerinden elde edilen "liyakat," "adanmışlık" ve "özgünlük" adlı temaların alanyazında yer aldığı görülmektedir. Haynes (2014) "eğitimde etik" adlı yapıtında etiğin, "ne yapmalıyım" ya da "bu doğru olur mu" diye soran herkesle ilgili olduğunu ifade etmektedir. Etik, başkaları hakkında ahlaki yargılarda bulunan, başka insanların eylemlerini öven ya da kınayan herkesle ilgilidir. Eğitimde ayrıca özel bir önem taşır; çünkü öğretmenler ve yöneticiler, hem ahlaki sorularla kuşatılmıştır, hem de şu anda öğrencilerinin, yani gelecek kuşağın eğitiminin ve ahlaki iyiliğinin sorumluluğu onlardadır.

Öyküdeki en önemli etik problemin, Martı Jonathan ve Sullivan arasında geçtiği görülmektedir. Martı Jonathan öğretmeni Chiang'dan iyilik ve sevginin doğasını öğrenmiş, dışlandığı sürüye başka martıları eğitmek için geri dönmek istemiştir. Sullivan, dışlandıkları yere tekrar gitmek yerine, bulunduğu yerde kendisini anlayabilecek yeterlilikteki martılara uçmayı öğretmesini söyleyerek bu fikri desteklememiştir. Öğrenci görüşlerine göre Martı John'un sürüye geri dönme kararı, "adanmışlık," bildiklerini, buluşlarını ve tüm yeni teknikleri öğretmek istemesi "özgünlük," öğrenmek için durmadan yeni atılımlar yapmasıysa "liyakat" olarak betimlenmektedir. Cevizci de (2013) Sofistlerin karşısında idealist bir eğitim felsefesinin savunuculuğunu yapan Sokrates'in, gençlerle, felsefe tartışarak onlara erdem ve ahlaklı yaşamın önemini öğrettiğini belirtmektedir. Yazar, öğretmenlik etiğinin, eğitim hakkından yararlanan öğrencilere, evrensel norm ve kurallara uygun olarak yapılması, mesleğin öğrencilerin ihtiyaçlarına uygun düşecek şekilde yapılmasını gerekli kılan değerlerden yani liyakattan oluştuğunu sözlerine eklemektedir. Hekimlik, hukuk ve eğitim bu yönüyle deontolojik bir karakter arz etmektedir. Singer de (2011) önce Yunanlar, Aydınlanma döneminde de Kant tarafından geliştirilen, etiğin, evrensel doğasına dikkat çeker. "Başkalarına kendine davranılmasını istediğin gibi davran" yani başkalarının çıkarlarına, kendi çıkarlarına verdiğin önemi ver. Jonathan'ın en önemsedığı şey olan öğrenmek, başkaları

için, kendisinin bildiğini öğretme tutkusuna dönüşmektedir. Bu edim, etik bağlamda sözü edilen evrensel niteliğe uygun düşmektedir. Craig da (2019) Sokrates'in adalet ve erdem hakkında sorduğu "nasıl yaşamalıyım" gibi etik soruların Sokratik soru olarak adlandırıldığını ifade eder.

Sonuç olarak, bir öğretmenin öncelikle sürekli öğrenen olması gerekmektedir. Seferoğlu (2004) bir öğretmenin meslekte öğrendiği takdirde o öğretmenin sunacağı eğitim hizmetinin kalitesinin de yüksek olacağını ifade etmektedir. Bu yönüyle Türk Eğitim Sistemi, örgütlülük, yaygınlaştırma, liderlik gibi nitelikler açısından oldukça zengindir. Martı Jonathan öyküsünde olduğu gibi öğretmen adaylarının, kendini adanmış, etik tutumu yüksek, mükemmeli ilke edinen öğretmen modellerinin tanınmasının önemli olduğu düşünülmektedir. Başöğretmen Mustafa Kemal Atatürk ve onun ilkelerine bağlı öğretmenlerin, biyografi incelemeleri aracılığıyla, eğitime katkıları ve rolleri öğretmen yetiştirmede ele alınabilir. Gül (2010) toplumsal yapıda öğretmenlerin dönüştürücü rollerine dikkat çeker. Yazar toplumsal yapıların, çağdaş kurumlar aracılığıyla dönüşebileceğine inanan genç, atılcı ve örgütleyici öğretmenlerden Mustafa Necati'nin katkılarından söz eder. Altunya da (2010) öğretmenlik mesleğinin ve öğretmenlerin, Mustafa Necati'ye çok şey borçlu olduğunu kendisinin kurumsal ve bilimsel ilkeleri önemli ölçüde yerleştirmiş büyük bir öğretmen kadrosu yetiştirdiğini sözlerine ekler. Öğrenme ve öğretme yolunda kendini eğitime adanmış, özgün ve yenilikçi tüm öğretmenlerin mücadelelerinin öğrenilmesi önemlidir. Büyük önder Atatürk'ün ifadesiyle, "cumhuriyetin, fikri hür, vicdanı hür kuşaklar"ın varolması, büyük ölçüde liyakata inanan öğretmenlere bağlıdır. Bu anlamda hem demokratik birey olma hem de öğretmenin etik tutumları arasında bilimsel ilkelere dayalı öğrenmek, liyakata inanmak ve paylaşmak önemli bir toplumsal görev olarak benimsenilmelidir.

Kaynakça

- Abramson, J. (2012). *Minerva'nın baykuşu. Batı siyasi düşünce tarihi.* (Çev. İ. Yıldız). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Altunya, N. (2010). Mustafa Necati Döneminde Öğretmen Yetiştirme. (Yayına Haz. K. Kocabaş, Z. Arıkan) 3. Basım. *Mustafa Necati ve Cumhuriyet Eğitim Devrimi.* İçinde (s. 189-201). Yeni Kuşak Köy Enstitüleri Derneği Yayınları, İzmir.
- Akarsu, B. (1965). *Ahlak öğretileri 1.* İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- Arnhart, L. (2013). *Platon'dan Rawls'a siyasi düşünce tarihi.* (Çev. Ahmet Kemal Bayram). Adres Yayınları, Ankara.
- Bach, R. (2003). *Martı Jonathan Livingston.* (Çev. Ülker Baykal) Evren Yayınları, Ankara.

- Bach, R. (2017). *Martı Jonathan Livingston*. (Çev. Kader Ay, Aslı Tümerkan). Epsilon Yayınları, İstanbul.
- Bümen, N.T. (2005). Çoklu Zekâ Kuramı ve Eğitim (Edt. Ö. Demirel) *Eğitimde yeni yönelimler*. (Edt. Özcan Demirel). İçinde (s. 1-37) PegemA Yayıncılık, Ankara.
- Cevizci, A. (2013). *Uygulamalı etik*. Say Yayınları, İstanbul.
- Crick, B. (2019). Demokrasi. *Çok kısa bir başlangıç*. (Çev. H. H. O. Özdağ). İstanbul Kültür Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Craig, E. (2019). *Felsefe. Çok kısa bir başlangıç*. (Çev. C. Özdağ). İstanbul Kültür Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Doğan, N. (2002). Kutadgu Bilig'in Devlet Felsefesi I. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12, 127-158.
- Droit, R. P. (2013). *20. Yüzyıla yön veren yirmi büyük filozof*. (Çev. İsmail Yerguz). Say Yayınları, İstanbul.
- Duman, B. (2015). *Neden beyin temelli öğrenme*. (4. Baskı). PegemA Akademi, Ankara.
- Hudson, C. C., dan Whisler, V. R. (2007). *Contextual Teaching and Learning for Practitioners*. Valdosta: Valdosta State University.
- Erkızan, B.H.N (2013). *Aristoteles yazıları. Varlık, bilgi ve yaşam üzerine*. Sentez Yayıncılık, Bursa.
- Freire, P. (2016). *Ezilenlerin pedagojisi*. (Çev. D. Hattatoğlu, E. Özbek) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Fromm, E. (1995). *Sevme sanatı*. (10. Basım). (Çev. Yurdanur Salman). Payel Yayınevi, İstanbul.
- Gül, S. S. (2010). 1920'lerde Eğitimin Toplumsal Yapıda Dönüştürücü Rolü ve Mustafa Necati. (Yayına Haz. K. Kocabaş, Z. Arıkan) 3. Basım. *Mustafa Necati ve Cumhuriyet Eğitim Devrimi*. İçinde (s. 336-341). Yeni Kuşak Köy Entitüleri Derneği Yayınları, İzmir.
- Rodgers N. (2015). *Antik Yunan*. (Çev. Ülke Evrim Uysal). İşbankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Schopenhauer, A. (2017). *Yaşam Bilgeliği Üzerine Aforizmalar*. Hasan Ali Yücel Klasikler Dizisi. (Çev. Mustafa Tüzel) (16. Basım), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Sebetci, Ö., Aksu, G. (2014). Öğrencilerin mantıksal ve analitik düşünme becerilerinin programlama dilleri başarısına etkisi. *Eğitim Bilimleri ve Uygulama Dergisi*, 13 (25), 65-83.
- Seferoğlu, S. S. (2004). Öğretmen yeterlikleri ve mesleki gelişim. *Bilim ve Aklın Aydınlanışında Eğitim*, 58, 40-45.

- Singer, P. (2011). *Pratik etik*. (Çev. N. Çatlı). İstanbul, İthaki Yayınları.
- Sönmez, V. (2015). *Öğretmen el kitabı*. (Genişletilmiş 18. Baskı). Ankara, Anı Yayıncılık.
- Tanilli, S. (2018). *Yaratıcı aklın sentezi. Felsefeye giriş*. (16. Baskı). Ankara, Cumhuriyet Kitapları.
- Timuçin, A. (2004). *Demokrasi bilinci*. Bulut Yayınları, İstanbul.
- Versenyi, L. (1995). *Sokrates ve insan sevgisi*. (Çev. Ahmet Cevizci). Gündoğan Yayınları, Ankara.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. (10. Baskı), Seçkin Yayıncılık, Ankara.

